

К. Г. Книгін, старший викладач кафедри спеціально-правових дисциплін
Нікопольського факультету
Національного університету
“Одеська юридична академія”

ПОНЯТТЯ І МІСЦЕ ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ЮРИДИЧНИХ ПОСЛУГ АДВОКАТОМ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу особливостей договору про надання юридичних послуг адвокатом, його визначенню, правовій природі та місцю в системі цивільно-правових правочинів. Автор робить висновок, що договір про надання юридичних послуг адвокатом є змішаним договором, який містить ознаки декількох договорів.

Статья посвящена анализу особенностей договора о предоставлении юридических услуг адвокатом, его определению, правовой природе и месту в системе гражданско-правовых сделок. Автор приходит к выводу, что договор о предоставлении юридических услуг адвокатом является смешанным договором, который содержит в себе признаки нескольких договоров.

Article dedicated to the analysis features of the contractor legal services lawyer, its determination the legal nature and the place in the civil and legal contracts. The author concludes that the contract for legal services lawyer is amixed agreement, which contains several signs contracts.

Ключові слова. Договір про надання юридичних послуг, надання послуг адвокатом, договір доручення, представництво.

Вступ. Одним з інститутів цивільного права є договори з надання послуг. Це надзвичайно важлива група договірних зобов'язань, до яких належать перевезення, транспортне експедирування, доручення, страхування, комісія, туристичне обслуговування, зберігання, інформаційні послуги, позика, кредит, банківський рахунок, управління майном, оплатне надання інших послуг тощо.

Новелою в цивільному законодавстві, порівняно з цивільним законодавством радянської влади, стала правова регламентація нового правового інституту – договору про надання послуг. Включення цього договору в Цивільний кодекс України від 2003 р. закономірне, бо спрямоване не тільки на розширення інститутів зобов'язального права, але й становить важливий напрямок реформування приватного права України, надання йому статусу певної довершеності й одночасно впевненості у стабільності в майбутньому. Проте чинне цивільне законодавство не містить правової моделі для регулювання відносин щодо надання послуг з урахуванням їх відмітних особливостей.

У вітчизняній правовій літературі немає ґрунтовних наукових праць з висвітлення особливостей договорів про надання правових послуг адвокатом, оскільки на системному рівні проблема ця раніше не досліджувалась. Цивільне право радянських часів через ідеологічні перепони майже не торкалося сфери надання правових послуг. Порівняно невелика кількість сучасних публікацій, в яких розглядалися окремі аспекти досліджуваних договорів, не охоплює і не вирішує багатьох теоретичних і практичних проблем, викликаних, у першу чергу, відсутністю однозначного підходу до визначення такого нетипового об'єкта цивільного права, як правова послуга. Через це не до кінця з'ясовано низку таких принципово важливих питань, як визначення поняття й ознак договору про надання правових послуг, його сторін, порядку укладення, зміни, припинення, істотних умов договору та питання цивільної відповідальності за невиконання чи неналежне виконання цього договору.

© **К. Г. Книгін, 2011**

Такий стан справ не відповідає ролі, яку відіграє діяльність адвокатів, що, у свою чергу, не сприяє ні реалізації ними своїх суб'єктивних прав, ні захисту прав та інтересів споживача правових послуг.

Зазначеними обставинами та причинами й обумовлюється актуальність теми дослідження, а також доцільність проведення його в рамках цієї статті.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше аналізуються питання, пов'язані з регулюванням договірних відносин щодо надання правових послуг адвокатом і місце даних відносин у цивільному праві України.

Теоретичну та нормативну базу дослідження становлять положення Конституції України, Цивільного кодексу України, законів України “Про адвокатуру” та “Про захист прав споживачів” і наукові дослідження А. Довгерта, Н. Кузнецова, Р. Майданика, Н. Саніахетової, М. Суєвалова, Є. Харитонова.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення поняття договору про надання правових послуг адвокатом і його правової природи, а також установлення його місця та ролі в суспільних відносинах.

Результати дослідження. Правочин про надання правової допомоги адвокатом передбачений ст. 12 Закону України “Про адвокатуру”. Більш детальну регламентацію досліджуваного договору проведено у “Правилах адвокатської етики”, що схвалені Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті

Міністрів України 1 жовтня 1999 року [1]. Положення названого документа обов'язкові для адвоката згідно зі ст. 15 Закону України "Про адвокатуру", в якій викладено текст присяги адвоката України.

Відповідно до ч. 3 ст. 4 Правил, правочин надання правової допомоги є договором (контрактом), згідно з яким одна сторона – адвокат, що практикує індивідуально, або адвокатське об'єднання – бере на себе доручення іншої сторони – клієнта (або його представника) – про надання клієнтові юридичної допомоги обумовленого ним виду, в його інтересах, на умовах, передбачених угодою, а інша сторона – клієнт (або його представник) – зобов'язується сплатити гонорар за дії адвоката з надання правової допомоги, а також у разі необхідності – фактичні витрати, пов'язані з виконанням угоди.

З наведеного визначення видно, що правочин про надання правової допомоги адвокатом – це договір. Договором його визначено і в ст. 12 Закону України "Про адвокатуру". Оскільки термін "договір" більш точно визначає особливості досліджуваного явища, то в подальшому саме його і будемо використовувати.

Відповідно до ст. 1 Закону України "Про адвокатуру" правовою допомогою є адвокатська діяльність, спрямована, згідно з Конституцією України, на сприяння захисту прав, свобод і представництво законних інтересів громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, юридичних осіб тощо.

Специфіка надання юридичної допомоги адвокатом не може бути повною мірою врахована в межах конструкції загального цивільно-правового договору про надання послуг. Однак зобов'язання з надання послуг є основоположною моделлю регулювання відносин з надання послуг адвокатом.

На думку деяких юристів, надання правових порад, складання різноманітних юридичних документів та інші види юридичної допомоги в таких випадках не можна ототожнювати з обслуговуванням, послугами, оскільки під наданням послуг мається на увазі відповідна виробничо-господарська діяльність, яка спрямована на задоволення матеріальних чи інших потреб населення. Стосовно ж адвокатури не йдеться про виробничу діяльність, а дії адвокатів спрямовані на сприяння громадянам і організаціям у захисті ними своїх прав та інтересів. З такою позицією можна погодитись тільки в тій частині, що відносини адвоката і клієнта не мають виключно споживчого характеру, і діяльність адвоката не є підприємницькою, у зв'язку з чим треба зазначити, що до цих відносин не застосовується Закон України "Про захист прав споживачів" [2, 379], однак між адвокатом і клієнтом виникають цивільно-правові відносини, якщо виходити не тільки з положень Закону України "Про адвокатуру", а також з природи відносин "адвокат–клієнт": адвокат надає юридичну допомогу за передбаченою в договорі винагороду.

Продовжуючи досліджувати природу договору, слід зазначити, що згідно з положеннями Закону про адвокатуру діяльність адвоката з надання послуг клієнту вкладалась у зміст договорів надання послуг і доручення. Однак Цивільний кодекс (ЦК) України, крім договору з надання послуг і доручення, передбачає також інші види договорів з надання нематеріальних послуг. До них належать: договір комісії, договір агентування. Виявляється, що дані види договорів не підходять до регулювання відносин "адвокат–клієнт" з певних підстав:

1. Як агентування, так і комісія застосовуються в підприємницькій діяльності, торгівій сфері.
2. Вони мають яскраво виражений комерційний характер, а діяльність адвоката не є підприємницькою.
3. Комісіонер завжди діє від власного імені, тому договором комісії відносини з представництва взагалі не регулюються.
4. В агентському договорі агент може діяти як від власного імені, так і ні.

Адвокат же завжди представляє інтереси свого клієнта, тобто виступає від його імені.

Таким чином, норми ЦК України також визначають договір з надання послуг і договір доручення як найбільш прийнятні для регулювання відносин "адвокат–представник–клієнт".

Відповідно до ст. 901 ЦК України за договором надання послуг виконавець зобов'язується за завданням замовника надати послуги, які споживаються в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується сплатити ці послуги, якщо інше не встановлено цим договором [3, 427]. Таким чином, договір з надання послуг адвокатом можна було б визначити як договір, за яким адвокат зобов'язується надати клієнту юридичні послуги, здійснити певні дії чи певну діяльність, а клієнт зобов'язується сплатити ці послуги. Відповідно, на думку М. С. Суєвалова, предметом договору надання правових послуг адвокатом є дії адвоката з надання кваліфікованої юридичної допомоги (крім представництва), а також інші фактичні дії, які адвокат має виконати за дорученням (завданням замовника) [4, 54].

Це визначення включає два різновиди дій, але обходить увагою представництво інтересів клієнта, яке має бути відображено шляхом включення в договір з надання послуг адвокатом елементів договору доручення.

Ми побачили, що, правова природа договору з надання послуг адвокатом має досить складний характер, ідеальним варіантом є змішаний договір, який містить ознаки декількох договорів. Для того щоб дати визначення цій угоді, слід керуватись не тільки положеннями цивільного законодавства, але й урахувати специфіку юридичної допомоги, що надається адвокатом. Отже, можна так сформулювати визначення договору з надання послуг адвокатом як змішаної угоди: це договір, за яким одна сторона – адвокат (адвокати) – зобов'язується надати кваліфіковану юридичну допомогу довірителю або призначеній ним особі, а інша сторона – довіритель – зобов'язується за неї сплатити. Кваліфікована юридична допомога виражається в наданні юридичних послуг і представництві інтересів довірителя в суді й інших органах.

Таким чином, своєю юридичною природою зазначені договори належать до змішаних, оскільки в кожному з них містяться декілька врегульованих законом типових договірних відносин, що породжують різні зобов'язання, які можуть регулюватись кількома галузями права. Проте основою зазначених договорів є загальні та спеціальні положення норм цивільного права.

Аналізуючи нетипові договори, до яких належать і змішані договори, в літературі слушно привертається увага до того, що змішаний договір опосередковує два або кілька видів різнорідних відносин і не може бути зведений до відомого типу договору. Правова регламентація існування змішаних договорів міститься у відповідних частинах нормативних актів [5, 11].

Узагальнюючи наявний практичний досвід з приводу застосування всіх цивільно-правових договорів, треба зауважити, що більшість із них мають змішаний характер, оскільки укладення відповідного договору щодо виконання одного зобов'язання неодмінно породжує виникнення додаткового зобов'язання. Крім того, в тексті договору може бути закладено лише одну умову, підтекст якої вказує на існування іншого зобов'язання. При цьому сторони можуть і не укласти окремих договорів.

З наведеного випливає, що цивільне право України поєднує різноманітні цивільно-правові договори, кожен з яких, безумовно, повинен мати належне правове підґрунтя, як науково-дослідне (теоретичне), так і закріплене на законодавчому рівні.

Отже, договір про надання правових послуг адвокатом є різновидом нетипових цивільно-правових правочинів про надання послуг, який унаслідок диференціації зобов'язань поєднує в собі риси кількох традиційних груп договорів і перебуває на етапі формування як самостійний договірний тип.

Серед значної кількості зобов'язальних правовідносин договір про надання правових послуг адвокатом займає важливе місце в системі договорів про надання правових послуг, обумовлене тенденціями розвитку ринку зазначених послуг і специфікою елементів даного правочину.

Договір про надання правових послуг адвокатом у сучасних умовах привертає до себе максимальну увагу з усіх боків, оскільки саме в умовах ринкових відносин відбувається поширення відповідної інформації щодо його існування. Такий договір можна назвати "новелою, породженою ринком", оскільки він виник зовсім недавно під впливом бурхливих економічних перетворень, які мають місце й нині. Даний договір має поєднувати в собі декілька різновидів цивільно-договірних відносин, установлюючи загальні (універсальні) правила застосування для кожного з них.

Література

1. Правила адвокатської етики: схвалені Вищою кваліфікаційною комісією адвокатури при Кабінеті Міністрів України 1 жовтня 1999 року // Українська інвестиційна газета. – 2007. – № 8.
2. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 року № 1023-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – 1991. – № 30.
3. Цивільний кодекс України. Постатейний коментар у 2 частинах : Ч. 2 / Керівники авторського колективу та відповідальні редактори проф. А. С. Довгерт, проф. Н. С. Кузнецов. – К. : Юстиніан, 2005.
4. Суевалов М. С. Ответственность адвоката за ненадлежащую юридическую помощь / М. С. Суевалов // Сб. статей. – М., 2004.
5. Майданик Р. А. Проблеми довірчих відносин в цивільному праві / Майданик Р. А. – К., 2002.